

Interacționismul simbolic

Paul Dobrescu
SNSPA

Alina Bârgăoanu
SNSPA

Interacționismul simbolic reprezintă, potrivit multor autori, principala contribuție a Școlii de la Chicago în domeniul comunicării. Noi privim cu oarecare rezervă aceste ierarhii. Considerăm, de pildă, că teoretizarea modelului ritual al comunicării este și ea foarte importantă, chiar dacă nu a făcut o carieră așa de strălucită, cel puțin până acum. Interacționismul simbolic a întemeiat o nouă paradigmă explicativă a procesului comunicațional și a cunoscut, într-adevăr, remarcabile dezvoltări și îmbogățiri ulterioare, până aproape de zilele noastre. Dacă avem în vedere impactul asupra dezvoltării de mai târziu a studiului comunicării, nu este nici o îndoială că interacționismul simbolic a consemnat cea mai spectaculoasă evoluție în domeniu. Noua orientare în studiul comunicării lansează noi concepte care ne propun o înțelegere diferită și mai complexă a comunicării. Interacțiunea și interacțiunea simbolică, formarea și devenirea sinelui, sinele, simbolul și înțelesul său, situația și definirea situației ș.a.m.d. sunt noțiuni care au intrat deja în patrimoniul sociologiei și comunicării, asociate fiind cu Școala de la Chicago și produsul său cel mai durabil, interacționismul simbolic.

O probă indubitabilă a substanței unei creații este influența pe care o exercită asupra evoluției ulterioare a respectivului domeniu. Interacționismul simbolic trece cu strălucire examenul istoriei și din acest punct de vedere. De la el se revendică adevărate școli de gândire, cum ar fi Școala de la Palo Alto, teorii cu largă răspândire în câmpul comunicării, cum ar fi teoria etichetării, sau orientări de cercetare cum ar fi cea reprezentată de școala dramaturgică. Pentru lingvistică, antropologie, sociologie, psihiatrie, impactul interacționismului este unul de fond, concretizat în inaugurarea unor noi tipuri de abordări, noi concepte și noi interpretări.

O probă indubitabilă a substanței unei creații este influența pe care o exercită asupra evoluției ulterioare a respectivului domeniu. Interacționismul simbolic trece cu strălucire examenul istoriei din acest punct de vedere. De la interacționismul simbolic se revendică adevărate școli de gândire, cum ar fi Școala de la Palo Alto, teorii cu largă răspândire în câmpul comunicării, cum ar fi teoria etichetării, sau orientări de cercetare, cum ar fi cea reprezentată de școala dramaturgică. Pentru lingvistică, antropologie, sociologie, psihiatrie, impactul interacționismului este unul de fond, concretizat în inaugurarea unor noi tipuri de abordări, noi concepte și noi interpretări.

Contribuția de primă importanță a Școlii de la Chicago în domeniul comunicării poartă numele de interacționism simbolic. Unii autori consideră că interacționismul reprezintă chiar principala contribuție a acestei Școli în domeniul comunicării. Noi privim cu oarecare rezervă aceste ierarhii. Considerăm de pildă, că teoretizarea modelului ritual al comunicării este și ea foarte importantă, chiar dacă nu a făcut o carieră așa de strălucită, cel puțin până acum. Ceea ce putem spune este că interacționismul simbolic se ridică la valoarea unei paradigme explicative a procesului comunicațional și că a cunoscut, într-adevăr, remarcabile dezvoltări și îmbogățiri ulterioare, până aproape de zilele noastre.

Dacă am avea în vedere impactul asupra dezvoltării de mai târziu a studiului comunicării, nu este nici o îndoială că interacționismul simbolic a consemnat cea mai spectaculoasă evoluție în domeniu.

Viitorul științific al acestei orientări este legat de deschiderile sale față de acțiunile, intențiile și conceptele care le exprimă: gestul, interacțiunea, simbolul și înțelesul său, sinele care se construiește în interacțiune cu ceilalți, informația cu conotație simbolică, acomo-darea, rolul, situația și definirea situației de către fiecare persoană etc. Sunt noțiuni care vor intra în patrimoniul sociologiei și comunicării, constituind o direcție majoră pentru studiul acestor domenii.

Contribuția Școlii de la Chicago la articularea teoriei interacționismului simbolic are valoare întemeietoare, consideră G.J. Robinson (1996); după această contribuție fondatoare, pot fi delimitate cinci momente distincte în evoluția studiului comunicării: a) perioada în care P. Lazarsfeld și R.K. Merton își desfășoară cercetările în cadrul Biroului de cercetare socială aplicată de la Universitatea Columbia; b) anii '40, când gânditorii marxiști grupați în jurul lui Th. Adorno se stabilesc la New York; c) perioada în care W. Schramm redefiniște comunicarea în termeni cibernetici; d) reinterpretarea, în 1960, a interacționismului simbolic, de către H. Blumer; e) includerea, începând cu anii '70, în studiile despre comunicare, a abordărilor fenomenologice, a abordărilor din studiile literare, care pun accent pe procesele de interpretare, de construire a înțelesului social.

După cum se poate observa, interacționismul simbolic figurează de două ori într-o istorie a comunicării organizată pe aceste coordonate. Ceea ce vorbește de la sine despre importanța noului concept în înțelegerea proceselor de comunicare și ne îndreptățește să insistăm asupra acestei abordări novatoare. După cum relevă Littlejohn (1983, 45), „interacționismul simbolic – formulare apărută în interiorul sociologiei – este cea mai

cuprinzătoare abordare a rolului comunicării în societate”, dar „nu este de fapt o teorie unitară, ci o perspectivă sau o articulare teoretică sub care pot fi reunite mai multe teorii particulare” (*idem*).

Autorii care au contribuit la articularea acestei perspective, chiar dacă nu în mod riguros, fără să rostească acest nume și fără să cristalizeze o metodologie precisă sunt G.H. Mead, J. Dewey, W.I. Thomas, R.E. Park, W. James, C.H. Cooley, F. Znaniecki, J.M. Baldwin, R. Redfield și L. Wirth. Aceștia nu erau atât de mult preocupați de felul în care comunică oamenii, ci de influența pe care comunicarea o are asupra societății și indivizilor. Termenul de „interacționism simbolic” a fost lansat de către Herbert Blumer într-un articol apărut în 1937 în cartea *Man and Society*.

Interacționismul simbolic este una dintre principalele perspective asupra comunicării desprinse din trunchiul pragmatic (Meyer, 2001), chiar „produsul cel mai sigur și mai impunător al filosofiei pragmatice” (Morris, 1934). Urmând prezentarea lui Meyer, iată ideile de bază ale interacționismului care permit stabilirea acestei filiații:

- sinele și mediul social se definesc unul pe altul, își dau contur unul altuia prin intermediul comunicării simbolice;

- pentru individ, înțelesul unui obiect derivă din consecințele practice ale acestuia;

- înțelesul reprezintă o problemă de negociere, iar atunci când apar diferențe cu privire la înțeles, se poate ajunge la concurs numai dacă se acceptă faptul că înțelesurile diferite au luat naștere în urma unor experiențe diferite ale persoanelor implicate; pe de altă parte, experiențe diferite creează așteptări diferite, iar înțelegerea așteptărilor și a consecințelor anticipate pretinde negociere între participanți;

- înțelesul reprezintă un rezultat al interpretării, iar interpretarea este guvernată de interacțiunea individului cu mediul, interacțiune care are loc într-un anumit loc, într-un anumit moment, cu anumiți actori/parti-

cipanți; prin urmare, înțelesul nu este static și universal, ci este creat (emergent), în unele cazuri, este produsul unei negocieri continue (Meyer, 2001, 171-172).

H. Blumer, cel care, după cum am arătat, a lansat și termenul de interacționism simbolic, sintetizează astfel premisele acestei orientări: a) oamenii acționează asupra lucrurilor pe baza înțeleșurilor pe care aceste lucruri le au pentru ei; b) înțelesul lucrurilor este derivat, se naște în urma interacțiunilor sociale pe care o persoană le are cu celelalte; c) aceste înțeleșuri sunt manipulate sau modificate printr-un proces de interpretare (Blumer, 1969/1998, 2).

Chiar dacă premisele par de la sine înțelese, subliniază Blumer, cercetarea curentă din psihologie și sociologie arată contrariul. De exemplu, referitor la prima premisă, psihologii abordează comportamentul uman ca fiind produsul diversilor factori care acționează asupra ființei umane; deci, accentul este plasat pe comportament și pe factorii despre care se crede că îl produc: stimuli, atitudini, motive conștiente sau inconștiente, percepția și cogniția, trăsături ale personalității etc. Sociologii se axează pe poziția socială, probleme de status, norme culturale, valori, presiuni sociale, afilierea de grup. Pentru interacționismul simbolic, poziția centrală este ocupată de înțeles.

A doua premisă contrazice concepția potrivit căreia înțelesul este inerent lucrurilor (poziția tradițională din filosofia medievală); de asemenea, constituie și o provocare la adresa conceperii înțelesului drept un produs psihologic, expresia unor elemente psihologice date. Dacă aderă la o asemenea perspectivă, cercetătorul caută să explice înțelesul unui lucru izolând elementele psihologice particulare care îl produc (vezi metoda psihologică de a analiza înțelesul unui obiect prin identificarea senzațiilor care compun percepția vizavi de acel obiect). În interacționismul simbolic, înțelesul nu derivă din obiectul ca atare, nici nu ia naștere ca urmare a cristalizării unor elemente psihologice la

nivel individual, ci se naște pe baza unui proces de interacțiune socială între oameni. Înțelesul unui lucru pentru o persoană se dezvoltă pe baza modului în care alte persoane acționează față de respectivul lucru.

În ceea ce privește procesul de interpretare, acesta urmează două etape: a) actorul identifică obiectele care au înțeles pentru el și, pornind de aici, se declanșează un proces de interacțiune cu sine, un proces de comunicare cu sine.

b) după aceasta, actorul selectează, verifică, suspendă, regrupează, transformă înțeleșurile prin prisma unor situații noi în care se găsește, face un efort de adaptare a înțeleșurilor la noi activități pe care le are în vedere (Blumer, 1934, 5).

Am prezentat această sinteză, care îi aparține lui Blumer, pentru a stabili termenii generali în care interacționismul simbolic concepe problemele legate de individ, interacțiune, înțeles.

Charles Horton Cooley: firele comunicării în societatea împreună

Cuvintele transmit înțelepciunea venită din trecut. C.H. Cooley este, îndeobște, prezentat în legătură cu Școala de la Chicago, deși nu activează propriu-zis la Universitatea Chicago. Afilierea sa la această școală este dublă. Este vorba mai întâi de o înrudire de idei și preocupări care îl așează alături de J. Dewey, de G.H. Mead și R. Park. Pe de altă parte, se cuvine menționat faptul că Universitatea Michigan din Ann Arbor, unde Cooley va activa toată viața, este locul de unde vor pleca Dewey și Mead spre Chicago. Cooley chiar îl are ca profesor pe Dewey la Ann Arbor și va încorpora unele dintre ideile acestuia în propria teorie cu privire la rolul comunicării în menținerea societății. De aceea, unii autori vorbesc de o contribuție indirectă, dar importantă a Universității de la Ann Arbor la formarea Școlii de la Chicago, întrucât trei membri principali ai săi au activat și s-au format aici. Chiar dacă nu a

trăit la Chicago, prin idei și preocupări, Cooley se integrează acestui curent de gândire. Discipol al lui Dewey, Cooley evoluează în ceea ce privește temele comunicării pe făgașul trasat de magistrul său. Cel puțin în prima perioadă a activității sale.

Interesul lui Cooley pentru problemele de comunicare și rolul acesteia în societate poate fi detectat încă din teza de doctorat, susținută în 1894, la Universitatea Michigan. Chiar dacă se focalizează pe probleme legate de transport și de transmitere (teza se intitulază *The Theory of Transportation*), Cooley interpretează comunicarea într-o viziune mai amplă: „comunicarea ideilor, a mărfurilor, de la un moment la altul și dintr-un punct într-altul ... creează firele care țin societatea laolaltă”. Societatea ia naștere în urma întâlnirii dintre oameni, iar întâlnirea dintre oameni reprezintă o problemă de comunicare; de aceea, istoria comunicării stă la baza istoriei în general (Czitrom, 1982, 27).

Comunicarea va fi abordată într-o manieră sistematică în lucrarea *Social organization. A study of the larger mind*. „Prin comunicare înțelegem mecanismul prin care se formează și se dezvoltă relațiile umane – toate simbolurile judecății (*mind*), împreună cu mijloacele de a le transmite în spațiu și de a le conserva în timp. Comunicarea include expresia feței, atitudinile, gesturile, inflexiunile vocii, cuvintele, scrisul, tiparul, căile ferate, telegraful, telefonul și orice altă victorie în lupta pentru cucerirea spațiului și a timpului” (Cooley, 1909/1929, 61). În absența comunicării, nu se poate vorbi de o natură umană autentică, ci de una imprecisă, care nu e nici în întregime umană, dar nici animală. Prin comunicare, ființa umană atinge o fază superioară de dezvoltare, „expresiile feței și conversațiile celor din jur, cărțile, călătoriile, arta stimulează gândirea și sentimentul, le ghidează înspre anumite direcții, oferă stimulul și cadrul pentru toată creșterea noastră ulterioară (1909/1929, 62). Comunicarea reprezintă „structura exterioară, vizibilă, a gândirii” (1909/1929, 64), atât

cauză, cât și efect al vieții interioare a omului. Simbolurile, tradițiile, instituțiile sunt proiectate de judecată, dar, exact în momentul în care sunt proiectate, precum și după aceea, acționează, la rândul lor, asupra judecății, o controlează, o stimulează, o dezvoltă, fixează anumite gânduri în defavoarea altora ... Din acest motiv, individul nu este membru doar al unei familii, clase, stat, ci al unui ansamblu mai larg, care ajunge până la omul preistoric” (*idem*).

În opera lui Cooley din această perioadă sunt ușor de detectat două idei prin care el se evidențiază, depășindu-și chiar maestrul. Este vorba despre capacitatea cuvântului de a topi în el nu doar experiența unei generații, ci istoria umanității chiar. „Un cuvânt”, spune Cooley, „se aseamănă unei bărci care vine înspre noi plutind din trecut, încărcată cu gândurile unor oameni pe care nu i-am văzut niciodată; când înțelegem un cuvânt, pătrundem nu numai în mintea celor contemporani nouă, ci în judecata universală a umanității... Cuvântul precede ideii, o aprinde – gândirea nu ar exista dacă nu ar exista cuvântul. „Pe aici” – ne îndeamnă cuvântul – „iată un gând interesant, veniți să îl descoperiți”. În acest fel, ajungem să redescoperim tot ceea ce a fost cunoscut până acum. Cuvinte precum *bine, drept, adevăr, iubire, cămin, dreptate, frumusețe, libertate* modelează lucrurile pe care le simbolizează (Cooley, 1909/1929, 69). Fără cuvinte, mintea nu face decât progrese palide și incerte, este asemenea unui călător aflat fără busolă în mijlocul sălbăticiiei, unde nu există cărări sau indicatoare. Echipată cu cuvinte, mintea este asemenea aceluiași călător, dar în mijlocul civilizației, unde drumurile bătătorite și mijloacele rapide de transport sunt gata să îl ducă în orice direcție în care au pășit și alții. Echipată, deci, cu mijloacele limbajului, judecata se confruntă cu o experiență care este, în mare, anticipată, cartografiată și interpretată prin prisma înțelepciunii venite din trecut. Individul preia moștenirea sedimentată prin limbaj și simboluri, moștenire care

fi influențează articularea propriei judecăți (Cooley, 1909/1929, 71-72).

În efortul de a lămurii probleme referitoare la comunicare, interacțiune, formarea sinelui, Cooley este cel care va vorbi pentru prima dată de grupul primar, noțiune sociologică fundamentală pentru înțelegerea relațiilor de cooperare și de interdependență dintre oameni. Prin grupuri primare, autorul înțelege „acele grupuri caracterizate de relații de cooperare și de asociere strânse, față-în-față: familia, prietenii de joacă, vecinii” (Cooley, 1909/1929, 23). Atributul de primar are în vedere dimensiunea temporală: grupul primar oferă individului experiența cea mai timpurie și completă referitoare la realitatea socială; în plus, acest tip de grup este denumit „primar” și pentru a evidenția faptul că nu se modifică în aceeași măsură în care se modifică alte relații sociale mai elaborate, care îi succed. În mare, grupurile caracterizate de interacțiuni față-în-față sunt la fel pretutindeni, iar similitudinea dintre ele constituie baza pentru ideile și sentimentele comune care caracterizează judecata umană în general.

În interiorul grupului primar ia naștere și se dezvoltă personalitatea, ceea ce Cooley numește „natura umană”. Omul nu se naște înzestrat cu o natură umană, nu o poate dobândi decât prin asociere și interacțiune. În absența interacțiunii, natura umană decade. Ea nu reprezintă o caracteristică a individului luat în mod separat, iar manifestările sale tipice – afecțiune, vanitate, resentiment – nu pot fi concepute în afara societății (Cooley, 1909/1929, 29).

Sinele-oglină: anticamera interacționismului simbolic. În istoria comunicării, numele lui asociat Cooley va rămâne asociat de un concept fundamental: sinele-oglină (*looking-glass self*). Termenul este descoperit în efortul de a explica rolul relațiilor interpersonale în formarea personalității; de aceea, el este revendicat, deopotrivă, și de sociologie. Conceptul ca atare este primul pas important către fundamentarea interacționis-

mului simbolic. Numai o anumită pasivitate – și poate neînțelegere – a conceptului de către cercetătorii din domeniul comunicării au făcut ca sinele-oglină și perspectivele pe care le deschide pentru înțelegerea unor probleme de comunicare, formare și transmitere a simbolurilor, să nu fie suficient valorificate.

În articularea concepției cu privire la sinele-oglină, autorul pornește de la ideea că „societatea reprezintă o relație între ideile pe care oamenii le au unii despre alții. Pentru ca societatea să fie posibilă, oamenii trebuie să se întâlnească, să intre în contact în vreun fel. Iar ei se întâlnesc doar prin intermediul ideilor pe care și le construiesc unii despre alții. Societatea există în *mintea mea* sub forma contactelor și a influenței reciproce exercitate de idei referitoare la „mine”, „Thomas”, „Bridget” ș.a.m.d. Societatea există în *mintea mea* ca grup omogen și la fel există în mințile tuturor celorlalți” (Cooley, 1902/1964, 119). De aceea, „ideile/impresiile pe care le avem unii despre alții reprezintă faptele solide ale societății, iar scopul principal al sociologiei este acela de a observa și interpreta aceste fapte” (1902/1964, 121).

Sinele social reprezintă „orice sistem de idei construit prin comunicare, pe care mintea/judecata consideră că îi aparțin”. Sinele nu reprezintă o simplă proiecție a judecății. Cu alte cuvinte, nu reprezintă doar reflectarea unei realități, a unei idei și nici nu reprezintă doar expresia propriei judecăți. Sinele-oglină este o proiecție individuală dar nu a propriului sine, ci a ceea ce ne imaginăm că alții cred. La rândul lor, ceilalți încorporează în propriul sine ceea ce cred că noi gândim despre ei. Pentru a releva mai bine acest concept, Cooley recurge la comparația cu o oglindă (de unde denumirea de sine-oglină sau sine reflectat): „ne uităm în oglindă și ne vedem fața, expresia, îmbrăcămintea; felul în care ne imaginăm că ne percep alții reprezintă tot un fel de oglindă, în care ne vedem chipul, faptele, comportamentul, scopurile” (1902/1964, 184). Sinele

încorporează atât modul în care ne imaginăm propria apariție/reflecție în „oglindea” reprezentată de celălalt, cât și modul în care ne imaginăm evaluarea, de către celălalt, a respectivei reflecții.

Chiar dacă expresivă, metafora oglinzii este, după cum subliniază Cooley, neîncapeătoare, deoarece nu surprinde caracteristica principală a sinelui oglinzii: faptul că acesta ia naștere în urma modului în care noi ne imaginăm că ne percep ceilalți. „Suntem mândri sau, dimpotrivă, ne este rușine de noi înșine ca urmare a efectului pe care ne imaginăm că propriul sine îl exercită asupra celorlalți” (Cooley, 1902/1964, p. 184). Nu este vorba despre efectul direct al sinelui asupra celorlalți, ci despre un efect imaginat, pe care ni-l construim cu privire la reflecția propriului sine în mintea celorlalți. La rândul lor, ceilalți încorporează în sinele lor ideile pe care cred că noi le avem despre ei. Acțiunea sinelui asupra celorlalți și a celorlalți asupra sinelui țin de un proces de interacțiune a ideilor pe care le avem unii despre alții, interacțiune care are loc în cadrul judecății.

Rogers (1994, 153) spune că autorul sinelui-oglinzii sublinia semnificativ: „*I am what I think you think I am*”, formula care, într-adevăr, surprinde foarte bine esența sinelui-oglinzii. Concept sugestiv, sinele-oglinzii surprinde relația complexă implicată de comunicarea interpersonală și ne oferă un instrument de a înțelege nu numai traiectoria gândurilor și mesajelor, ci și a proceselor mai complexe de formare a judecăților împărtășite, a simbolurilor asupra cărora va stărua George Herbert Mead.

Park – o contribuție ignorată. Deosebit de interesant este faptul că unele dintre conceptele interacționismului simbolic au fost articulate chiar de Robert E. Park, personalitate centrală a Școlii de la Chicago, dar care nu este atât de mult legată de orientarea asupra căruia stăruim în acest articol. Încă din 1927, Park subliniază faptul că, spre deosebire de animale, omul trăiește în propria imaginație. Prin această imaginație, trăiește

în mintea altor oameni, cu care împarte nu numai obiecte, lucruri, ci și speranțe și aspirații.

Societatea umană este caracterizată de faptul că orice act, al oricărui individ tinde să devină un gest, adică, orice face o persoană transmite, în același timp, informație despre ceea ce respectiva persoană intenționează să facă. În consecință, „în societate, individul duce o existență mai mult sau mai puțin publică, în care toate actele sale sunt anticipate, verificate, inhibitate sau modificate de gesturile și intențiile semenilor săi” (1927/1955, 18). În interiorul acestui proces social, prin care fiecare individ trăiește mai mult sau mai puțin în mintea celorlalți, natura umană și individul dobândesc caracteristicile cele mai pregnante.

Spre deosebire de animale, omul are o concepție despre sine; de îndată ce și-a definit rolul, încearcă să trăiască la înălțimea și exigențele lui. Întotdeauna, omul are o existență duală, privată și publică, încercând să se conformeze modelelor acceptate, să se modeleze în conformitate cu modelele convenționale, acceptate din punct de vedere social. „Rolul la înălțimea căruia vrem să trăim devine sinele nostru autentic (*our truer self*), sinele care am dori să devenim; această mască devine parte integrală din personalitatea noastră” (Park, 1927/1955, 19). În momentul în care este controlat din punct de vedere social, comportamentul devine conduită, care este sancționată din punct de vedere moral și condiționată din punct de vedere subiectiv.

Această subiectivitate înseamnă următoarele: a) conduita nu poate fi strict descrisă în termeni fiziologici (așa cum ar vrea să spună behavioriștii riguroși); b) în plus, conduita are un caracter social, deci nu poate fi descrisă numai din perspectiva comportamentului individual; din acest motiv, psihologia, în măsura în care se ocupă de persoane și de personalitate, trebuie să fie psihologie socială.

Cooperarea, interacțiunea sunt importante atât pentru evoluția fiecărui individ în parte,

cât și a societății: „societatea și judecata au luat naștere nu numai în urma efortului indivizilor de a acționa, ci a efortului de a acționa împreună” (Park, 1927/1955, 21).

George Herbert Mead – părintele interacționismului simbolic

Neclaritățile unei opere postume. G.H. Mead vine la Departamentul de filosofie al Universității din Chicago la invitația lui Dewey, în 1894, și va rămâne aici până la sfârșitul vieții. Problema cea mai complicată în legătură cu receptarea și evaluarea influenței sale o reprezintă faptul că nu și-a sistematizat ideile într-o singură carte, chiar dacă a publicat lucrări în domeniul psihologiei sociale. Lucrarea sa cea mai frecvent citată este *Mind, Self and Society. From the Standpoint of the Social Behaviorist*, publicată în 1934. Numai că lucrarea nu apare în timpul vieții autorului, ci se bazează inclusiv pe notele studenților de la cursul de *Psihologie socială*, sursa principală constituind-o două stenograme ale cursurilor ținute în 1927, respectiv, 1930. Publicarea postumă a acestei cărți, precum și a altora, nu a rămas fără probleme; există autori, precum Hans Joas (1997), care contestă, într-o oarecare măsură, valabilitatea și exactitatea materialelor adunate în acest fel, insuficienta precizie și înregistrare a perspectivei expuse de Mead în timpul cursului. Această particularitate a carierei lui Mead, în discrepanță totală cu bogăția și noutatea ideilor sale, îi amintește autorului citat de o remarcă pe care Heinrich Heine a făcut-o vizavi de compozitorul Hector Berlioz: „nu a avut talent pe măsura geniului”.

Faptul că Mead însuși nu a publicat lucrările sale în timpul vieții a generat interpretări și puncte de vedere diverse, chiar contradictorii. Un lucru este cert însă: această situație a întârziat receptarea operei sale, recunoașterea contribuției în domeniul psihologiei sociale, al sociologiei, al filosofiei, istoriei ideilor. De abia către sfârșitul anilor 1930,

culegerile de texte considerate de bază din domeniul sociologiei și al psihologiei sociale includ capitole dedicate lui; după care, interpretarea operei sale începe să fie inegală, chiar deconcertantă: fie a fost încadrat behaviorismului, fie fenomenologiei, etnometodologiei, fie filosofiei analitice, în timp ce, o bună perioadă, legătura cu filosofia pragmatică și influența germană asupra creației sale au fost ignorate. Cert este că și Mead poartă o răspundere pentru diversitatea interpretărilor generate de lucrările sale. Fiecare operă de noutate științifică generează interpretări diferite, este citită și recită, descoperită și redescoperită cu ochii altor vremuri, altor preocupări, altor generații. La Mead avem de-a face cu o operă articulată din cursurile sale. Este limpede că, dacă ar fi apărut în timpul vieții, opera sa ar fi arătat altfel. De aceea, o anumită neclaritate va plana tot timpul asupra contribuției sale.

Renașterea interesului pentru Dewey și pentru pragmatismul american a însemnat și o renaștere a interesului pentru Mead. Mai ales ca urmare a lucrării lui Berger și Luckmann, *Construction of Social Reality* (1966), Mead a trecut oceanul, fiind citat mai ales în Germania. Interesul în această țară pentru Mead se datorează și atenției substanțiale pe care i-o acordă J. Habermas în lucrarea *Theory of Communicative Action* (1987). Autorul german consideră chiar că Mead a contribuit, alături de Wittgenstein și Weber la schimbarea de paradigmă de la „purposive to communicative action”.

Noutatea de fond pe care o aduce Mead este plasarea comunicării umane în termeni de interacțiuni mediate simbolice. Pentru a înțelege și surprinde mai nuanțat această perspectivă, se impune să precizăm, fie și într-o formă sintetică, influențele exercitate asupra lui Mead, pe care acesta le încorporează în propria abordare, le reinterpretează sau le nuanțează. La sfârșitul secolului al XIX-lea, arată Ch. W. Morris în *Introducerea la Mind, Self and Society* (Mead, 1934/1967), doctrina evoluționistă constituia zona cea mai

sigură a cunoașterii. Una dintre implicațiile acesteia era extinderea abordării evoluționiste de la organismul uman la judecata ca atare, văzută ca luând naștere în procesul interacțiunii dintre organism și mediu. Mead se va concentra exact pe această problemă, explicațiile biologice oferindu-i muniție cu care să atace concepțiile mecaniciste și să reformuleze problemele de autonomie, libertate, inovație în termeni sociali și evoluționiști mai degrabă decât individualiști și mecanici. În lucrările sale, Mead acordă întâietate procesului evoluționist, care ar caracteriza nu numai speciile, ci și instituțiile și societățile. În ceea ce privește omul, autorul american consideră că evoluția și-a aflat întruparea maximă în capacitatea unică a ființei umane de a crea și utiliza simboluri: „ceea ce diferențiază ființa umană în raport cu toate ființele vii este capacitatea de a mânui simboluri, capacitatea de a simboliza” (în Blumer, 1969/1998, xxx). De asemenea, Mead își va exprima acordul cu perspectiva lui Comte, potrivit căreia „trebuie să avansăm de la societate înspre individ și nu invers”.

Mead conferă din nou rațiunii un loc important în legătură cu acțiunea umană, nu unul subordonat intuiției și credinței. În felul acesta, sociologul american se va îndepărta de Freud și de LeBon, care pusese accentul pe elementele iraționale și non-raționale în determinarea comportamentului uman. Filosofii idealiști, precum Hegel și Royce (al cărui student a fost Mead) evidențiaseră natura socială a sinelui și a moralei (*moralità*). Tot în acea perioadă, sociologia și psihologia socială încep să aspire la statutul de știință, de o parte și de cealaltă a oceanului. În jurul anului 1900, Tarde și Baldwin înscriseseră contribuții importante în domeniul psihologiei sociale, Cooley își începuse cariera la Universitatea Michigan (unde Mead predase timp de trei ani). Mead împărtășește concepția lui Cooley cu privire la sine, dar consideră că aceasta nu este suficient focalizată pe aspectele sociale. O atenție din ce în ce mai mare era acordată

naturii sociale a limbajului, mai ales din partea germană, iar Mead studiasse în Germania. Sub influența lui Wundt, gesturile începeau să nu mai fie considerate simple „expresii ale emoțiilor”, cum afirmase Darwin, ci erau interpretate în context social.

Nemulțumit de explicațiile de până atunci cu privire la modul în care iau naștere judecata și sinele, Mead va formula o critică majoră la adresa tuturor abordărilor menționate. În primul rând, acestea pornesc de la premisa că sinele și judecata preced procesul social. În al doilea rând, chiar dacă există puncte în care autorii de mai sus interpretează judecata și sinele în context social, nu reușesc să precizeze exact mecanismul de formare a acestora. Mead își propune să arate că judecata și sinele nu au o existență anterioară societății și interacțiunii, că iau naștere în context social, iar mecanismul prin care acestea sunt generate îl reprezintă limbajul/vorbirea. Potrivit lui Morris, reușește în ambele planuri, mai cu seamă în ceea ce privește limbajul ca mecanism de generare a sinelui și a judecății (1934/9167, p. xiv).

Troica de concepte a noii orientări. Puține lucruri din cadrul interacționismului simbolic sunt asumate și scutite de a fi puse sub semnul îndoielii sau al unei interpretări critice. Parcă am avea de-a face cu o ironie a istoriei. Școala care a lansat teoria interpretării și negocierii ca momente centrale ale stabilirii înțelesului este, la rândul său, supusă unor interpretări dintre cele mai diferite, care merg până la selectarea preferențială a fondatorilor acestui curent. De pildă, Stephen Littlejohn – autor al unei prestigioase lucrări, *Theories of human communication* (1983), în fapt o istorie a studiului comunicării – nu-l menționează pe Cooley printre întemeietorii interacționismului simbolic, în timp ce Daniel Czitrom (1982) vorbește pe larg despre Cooley, dar nu-l menționează pe Mead. Totuși, analiza operelor publicate, precum și o sumară trecere în revistă a referirilor și studiilor consacrate Școlii de la Chicago și

interacționismului simbolic îl fixează pe George Herbert Mead drept „cel care a pus în mișcare orientarea” (Littlejohn, 1983, 47), iar lucrarea sa, *Mind, Self and Society* drept „Biblie” a interacționismului simbolic. Din motive precumpănitor analitice, dar și pentru a ușura înțelegerea cititorului, vom încerca o tratare de sine stătătoare a acestor trei concepte – ceea ce s-ar putea numi „troica de concepte” a interacționismului simbolic.

Tradiția Școlii de la Chicago, relevă Littlejohn, tratează ființele umane ca fiind creatoare, inovatoare, libere să definească fiecare situație în modalități unice și imprevizibile. Sinele și societatea sunt văzute ca procese și nu ca structură. A îngheta acest proces (cu scopul de a-l studia, de a-l cerceta, *n.n.*) ar însemna obturarea posibilității de a surprinde esența relației dintre personalitate și societate (Littlejohn, 1983, 46).

Societatea

La baza societății se află, potrivit lui Mead, cooperarea membrilor săi, fără de care societatea nu s-ar putea menține. Societatea este formată din indivizi care interacționează, iar „interacțiunea reprezintă procesul prin care se formează conduita umană, un cadru în care conduita umană își găsește modalitatea de expresie” (în Blumer, 1969/1998, 8).

Cooperarea caracterizează și anumite organizări din lumea insectelor și animalelor, dar există o diferență fundamentală între cele două tipuri de cooperare. De pildă, cooperarea în cadrul unui stup de albine este în multe privințe exemplară, dar ea are o determinare biologică. Cu alte cuvinte, comportarea albinelor este înscrisă în echipamentul lor genetic. De aceea, și comportarea lor este previzibilă, stabilă și neschimbată.

Cooperarea umană presupune înțelegerea intențiilor celui alt. Cooperarea semnifică, deci, „citirea” acțiunilor celui alt și descifrarea, pe această bază, a înțelesului lor, a evoluției lor, a pașilor următori pe care persoana cu care se află în interacțiune intenționează

să-i facă. În alți termeni, cooperarea este o suită de răspunsuri alternative, formulate, de o parte și de alta, după ce actele celui alt sunt descifrate și interpretate. Comportamentul se poate schimba în funcție de „mesajul transmis”. Nimic nu este prescris ca în lumea animală. Suita de răspunsuri precede și întemeiază eforturi de adaptare reciprocă. Un act, un gest făcute de către o persoană pot produce o atitudine de reconsiderare, pornind de la interpretarea gestului respectiv. (Îndreptarea degetului arătător, încruntarea sunt evaluate de către persoana sau persoanele cu care ne aflăm în interacțiune și, de cele mai multe ori, generează o reacție de răspuns, de adaptare).

Există, deci, o „conversație a gesturilor”, pe care o întâlnim în lumea animală, ca și în cea socială. În prima, gestul este un semnal, care declanșează răspunsuri previzibile, instinctive (atunci când o cloșcă scoate anumite sunete, puii vin „chemați”, un câine care se încordează și mârâie la un altul va declanșa din partea acestuia o reacție instinctivă). Conversația gestuală poate fi cooperantă (ca în interiorul unui stup de albine) sau antagonistă, ca atunci când se bat doi câini. Dar, la acest nivel, răspunsul nu presupune interpretarea gestului, detașarea înțelesului său. Ființele umane amână un moment răspunsul, pentru a putea interpreta și înțelege gestul. Răspunsul ființei umane are întotdeauna un înțeles pe care îl transmite odată cu gestul ce include înțelesul respectiv. La nivelul animalelor, nu este vorba despre gesturi cu semnificație, câinele nu își spune: „dacă animalul care vine din direcția aceea sare la gâtul meu, eu îmi voi îndrepta corpul în direcția cutare”. La fel poate fi descris, în mare, și un meci de box, pararea loviturilor trebuie să aibă loc „instinctiv” (lucrul deja se complică și în acest caz, pentru că boxerul poate să simuleze, să se prefacă lovit, pentru a stimula un atac). Astfel, între oameni, conversația este mai complicată, deoarece, în mod tipic, oamenii își semnaleză lor

înșile înțelesurile propriilor gesturi. Aceste înțelesuri sunt atribuite de către ființa umană din perspectiva alteia, de cele mai multe ori, din perspectiva persoanei către care acționăm în mod direct, dar și a altora absente. În momentul în care înțelesul gesturilor noastre este același atât pentru noi, cât și pentru ceilalți, se ajunge la „gestul semnificativ”, la „simbolul semnificativ”. „În cazul încăierării dintre doi câini, observatorul înțelege că atitudinea unuia dintre câini înseamnă atac, dar nu poate spune că aceasta reprezintă o hotărâre conștientă din partea câinelui de a ataca. În schimb, dacă cineva ridică pumnul la tine, înțelegi nu numai că are o atitudine ostilă, ci și că respectiva persoană are și o idee despre aceasta... Atunci când gestul semnifică o idee aflată la baza sa și stimulează ideea respectivă în cealaltă persoană, avem de-a face cu un simbol semnificativ... în cazul de față, un simbol care constituie un răspuns la un înțeles aflat în câmpul de experiență al primei persoane și care evocă același înțeles în cea de-a doua” (Mead, 1934/1967, 46).

Astfel, ființele umane folosesc simbolurile în activitatea lor. Odată cu gestul, noi transmitem un simbol. Persoana cu care interacționăm nu ar putea răspunde dacă nu ar putea descifra înțelesul simbolului pe care îl exprimă gestul, actul. Ceea ce interpretează persoana cealaltă este simbolul asociat gestului respectiv. Dialogul nu ar putea avea loc dacă ambele persoane nu ar confici același înțeles unui anumit gest.

Deci, „conversația gesturilor” trebuie înțeleasă și interpretată la două paliere diferite: conversația gesturilor și conversația conștientă a gesturilor, numită și „utilizarea simbolurilor semnificative/relevante” (Mead, 1934/1967, 46). Ceea ce Blumer va numi interacțiune non-simbolică și interacțiune simbolică (1969/1998, 2). Prima are loc în momentul în care cineva răspunde în mod direct la acțiunea celuilalt (act reflex), cea de-a doua presupune interpretarea acțiunii celuilalt. În momentul în care o persoană indică, prin intermediul unui gest, ce trebuie să facă o altă

persoană, prima persoană este conștientă de înțelesul propriului gest și știe că și cealaltă persoană conferă același înțeles gestului pe care ea îl face. „Gesturile devin simboluri semnificative în momentul în care persoana care a inițiat gestul așteaptă de la cea către care a îndreptat gestul respectiv același răspuns pe care l-ar fi dat dacă ea ar fi fost în locul interlocutorului” (Mead, 1934/1967, 47).

Sinele

Sinele este un concept folosit de întreaga filosofie pragmatică. Preocupat de raportul individului cu societatea, pragmatismul avea nevoie de o înțelegere a acestei interacțiuni care a purtat numele de *self*. Cooley vorbește despre sine și mărturisește influența exercitată asupra sa de doctrina lui James (figură de primă mărime a pragmatismului) privitoare la „the social self” și de concepția lui Baldwin referitoare la „dialectica devenirii personale” (Czitrom, 1982, 97).

Mead pornește în acest domeniu de la conceptul de sine oglindă, lansat de către Cooley, dar centrează analiza pe modul cum se construiește sinele, pe relația dintre sine și ceilalți, sine și societate, sine și imaginea sa despre el însuși. Cum remarca și Rogers (1994, 168), Cooley nu oferise totuși o explicație privitoare la modul cum se formează sinele. Nu ne naștem cu un sine – spune Mead – iar sinele nu se dezvoltă instinctiv. El se formează în cadrul unui proces social de interacțiune cu ceilalți. Sinele nu are o existență anterioară procesului social, așa cum susținuse Wundt, ci existența lui trebuie explicată în legătură cu procesul social ca atare, cu „procesul de comunicare” (Mead, 1934/1967, 49). Corpul nu este totuna cu sinele, ci devine înzestrat cu sine în momentul în care și-a dezvoltat o judecată în contextul experienței sociale (Mead, 1934/1967, 50). Într-o formă rudimentară, procesul social este anterior judecății, iar judecata ia naștere în timpul interacțiunii dintre indivizi:

„judecata ia naștere în comunicare, prin intermediul conversației gesturilor care are loc în cadrul unui proces sau context social al experienței” (p. 50). Nu comunicarea ia naștere prin intermediul judecății, ci invers, deci nu se poate menține ideea potrivit căreia comunicarea presupune existența judecății: judecata reprezintă un fenomen care ia naștere și se dezvoltă în procesul de comunicare și, în general, în procesul social.

Mead subliniază ideea că ființa umană, ca organism care acționează nu este un organism care reacționează pur și simplu la nivelul non-simbolic. Organizarea la nivel simbolic a răspunsului presupune existența actorului care acționează și *vizavi* de sine, adică a celui actor care se poate vedea pe sine atât ca subiect, cât și ca obiect. Pentru a putea deveni obiect pentru sine, individul trebuie să pășească în afara sa. În primele faze ale copilăriei, copilul nu este capabil de acest lucru, iar modalitatea cea mai importantă prin care acesta devine capabil de a se considera pe sine ca obiect, prin care copilul învață să adopte perspectiva celorlalți către sine îl reprezintă jocurile (*play*).

Întemeietorul interacționismului simbolic distinge două faze în formarea sinelui^{*}. În prima, faza de joacă (*play stage*), copilul joacă rolul unor persoane des întâlnite în mediul său de existență (rolul doctorului, al polițistului, rolul mamei sau al tatălui). Caracteristic pentru această etapă este următorul fapt: copilul percepe într-un anumit fel persoanele pe care le imită, le „definește” și imită o trăsătură dominantă (mama dă mâncare copilului, doctorul face injecție etc.). Copilul este așa de mult absorbit de jocul său, încât pretinde că este altă persoană, este și tată și copilul pe care îl ceartă tatăl, și doctor și copilul căruia i se face injecție. În această fază, copilul trece dintr-un rol într-altul după cum îi convine. Aceste roluri sunt secvențiale: într-un moment este persoana care

arestează („polițist” deci), în momentul următor este persoana arestată (deci răufăcător).

În etapa jocului (*game stage*), copilul – tânărul – răspunde simultan regulilor jocului propriu-zis, precum și cerințelor pe care fiecare dintre coechipieri le are față de el. Desfășurarea jocului pretinde din partea sa ca în fiecare moment să se transpună în rolurile celorlalți jucători pentru a putea participa la joc. În acest context, Mead utilizează analogia cu jocul de baschet, pe parcursul căruia fiecare jucător trebuie să anticipeze mișcările tuturor celorlalți și să se adapteze la ele în mod corespunzător. Deci, avem de-a face cu un rol mult mai complex, dominat de reguli, în cadrul căruia comportamentul trebuie să țină cont, simultan, de rolurile jucate de către toți ceilalți. Ceea ce apare nou în această fază (*game stage*), este apariția unui „altul” care sintetizează atitudinile tuturor celor implicați în același proces.

Astfel, se face trecerea la „altul generalizat” (*the generalized other*), „cel mai cunoscut termen lansat de Mead”, după aprecierea lui A. Strauss (Mead, 1965, *Introduction*, XXVII) dintre cele mai importante concepte lansate de către Mead. „Altul generalizat” reprezintă un gen de medie a așteptărilor celorlalți cu privire la o persoană: „comunitatea sau grupul organizat care conferă unitate sinelui reprezintă altul generalizat” (Mead, 1934/1967, 154). Este vorba despre așteptări așa cum sunt ele imaginate și percepute de către persoana în cauză. Într-o primă fază, altul generalizat exprimă media cerințelor formulate de către persoane concrete față de o persoană dată. Cu timpul, altul generalizat se desprinde de persoane fizice concrete, el întruchipând cerințe ale grupului ca întreg, norme de comportament cu un mare grad de generalitate. În felul acesta, „atitudinea altului generalizat este atitudinea întregii comunități” (Mead, 1934/1977, 258). Astfel,

* Comentarii operei amintesc despre o fază preliminară de care însă Mead nu vorbește în mod explicit. În această etapă, copilul îi imită pe ceilalți pur și simplu, de pildă, ridică un obiect așa cum îl ridică părinții. În această etapă, copilul nu realizează înțelesul actelor imitate.

comunitatea exercită control asupra membrilor individuali.

Atitudinea altului generalizat reprezintă atitudinea întregii comunități. Pentru a ajunge la un sine autentic, individul trebuie să adopte atitudinile celorlalți indivizi către sine și către ei înșiși în timpul procesului social și să integreze acest proces social în experiența individuală; în același fel în care adoptă atitudinile celorlalți față de sine și față de ei înșiși, individul trebuie să adopte atitudinile celorlalți *vizavi* de diversele faze ale acțiunii sociale comune în care sunt implicați ca membri ai unei societăți organizate sau ai unui grup social: se poate vorbi de o dezvoltare completă a sinelui numai în momentul în care acesta adoptă atitudinile grupului social organizat de care aparține în vederea participării la activitățile organizate, cooperante, în care este angajat respectivul grup. În prima fază de dezvoltare a sinelui, individul organizează atitudinile persoanelor concrete cu care participă la actele sociale concrete, atitudini față de sine și unii față de ceilalți. În a doua fază, individul nu organizează numai atitudinile concrete ale unor persoane concrete, ci atitudinile sociale ale altului generalizat, sau ale grupului social de care aparține, văzut ca întreg.

Altul generalizat este o modalitate prin care procesul social influențează comportamentul indivizilor angajați în acesta, adică, modalitatea prin care comunitatea exercită control asupra membrilor individuali. „Numai adoptând atitudinea altului generalizat către sine poate individul să gândească, fie că este vorba despre gândire concretă sau abstractă. Cât privește gândirea concretă, individul adoptă atitudinea altului generalizat în măsura în care acesta își găsește expresia în atitudinile celorlalți indivizi cu care intră în contact direct în timpul unui act social concret. Gândirea abstractă înseamnă că individul adoptă atitudinea altului generalizat față de sine, dar fără referire la manifestarea acestuia prin indivizi concreți” (Mead, 1934/1967, 156).

Sinele are două componente. „I” reprezintă latura impulsivă, neorganizată, imprevizibilă a persoanei. „Me” reprezintă latura socială care constrânge și orientează comportamentul. Orice act începe cu un impuls venit din partea lui „I”. Intervine „me”-ul, care exercită un tip de control, oferind un gen de ghidaj social. „I”-ul reprezintă răspunsul organismului la atitudinile celorlalți, în timp ce «me»-ul reprezintă setul organizat de atitudini ale celorlalți pe care le adoptă individul (Mead, 1934/1967, 175). Atitudinile celorlalți constituie «me»-ul organizat, după care individul reacționează la acestea ca la un «I» (*idem*). Sinele complet încorporează dimensiunea „me”, care stă la baza acțiunii, iar acțiunea socială modifică structura socială. Fiecare acțiune a individului modifică structura socială într-o oarecare măsură: într-o mică măsură în cele mai multe cazuri, într-o măsură semnificativă în cazul geniului sau al liderului.

Judecata

Conversația la nivelul simbolurilor semnificative nu are loc neapărat între persoane, ci și în interiorul unei singure persoane, între individ și sine, ceea ce ne trimite la cea de-a treia noțiune fundamentală folosită de către Mead – judecata (*mind*). Individul inițiază o adevărată conversație cu sinele, ținând cont de pozițiile celorlalți. Prin intermediul acestei conversații interioare, persoana anticipează cursul acțiunii pe care dorește să o inițieze, după care își reevaluează propria acțiune. Astfel, ea încorporează viitorul în planuirea actului. Gândirea presupune existența unui actor conștient de sine, care amână răspunsul pentru a putea evalua răspunsurile probabile ale celorlalți.

Judecata (*mind*) poate fi definită ca procesul de interacțiune, de conversație cu sine însuși. Această abilitate specială a ființei umane este de importanță fundamentală, deoarece implică amânarea unei acțiuni până la primirea stimulilor sau a răspunsurilor,

evaluarea situației, contextului, inclusiv a pașilor în viitor pe care îi implică acțiunea sa; în sfârșit, persoana imaginează diferite rezultate și caută să selecteze alternativele în funcție de aceste rezultate. Gândirea/judecata reprezintă pur și simplu o conversație implicită, internalizată, a individului cu sine, prin intermediul unor astfel de gesturi. Esența gândirii o reprezintă internalizarea, în experiența noastră, a conversației exterioare a gesturilor pe care le facem vizavi de alți indivizi în timpul procesului social. Iar gesturile astfel internalizate reprezintă simboluri semnificative, deoarece au același înțeles pentru toți membrii individuali ai unui grup sau ai unei societăți date: „stimulează/evocă în individul care le folosește aceleași atitudini ca în indivizii care răspund la ele” (Mead, 1934/1967, 47). Individul trebuie să evoce în sine răspunsul pe care gestul respectiv îl evocă în celălalt, apoi folosește răspunsul celuilalt pentru a-și ajusta în continuare comportamentul. Astfel de gesturi sunt gesturi semnificative, simboluri semnificative. Prin folosirea lor, individul adoptă rolul celuilalt pentru a-și ajusta propriul comportament: „evocarea aceluiași răspuns atât în sine cât și în celălalt constituie conținutul comun necesar pentru a se ajunge la comunitatea de înțeles (*community of meaning*, Mead, *idem*).

În absența acestei „comunități de înțeles”, individul nu poate internaliza gesturile, nu poate fi conștient de ele și de înțelesurile pe care le au. „Geneza judecării, a conștiinței, adoptarea atitudinii altuia față de propriul sine sau față de propriul comportament, depinde de geneza și de existența simbolurilor semnificative, a gesturilor semnificative” (Mead, 1934/1967, 48).

Conceptul de judecată este important în gândirea lui Mead, pentru că înfățișează ființa umană drept o ființă activă, care deliberează, imaginează, compară și nu se mulțumește să reacționeze la anumite situații. Ea anticipează, imaginează, construiește acțiunea înainte de a o desfășura și finaliza. Răspun-

surile sunt avute în vedere înainte ca ele să se producă efectiv. Nu avem de-a face cu o acțiune hrănită de abordarea încercare/eroare, ci cu una precedată de o proiectare și anticipare a răspunsurilor, reacțiilor, alternativelor, rezultatelor.

Judecata devine posibilă datorită existenței la nivelul comportamentului individual a simbolurilor semnificative. Ea reprezintă internalizarea de către individ a procesului social de comunicare în cadrul căruia iau naștere înțelesurile. În momentul în care răspunsul imaginat de „sine” coincide sau se apropie cât mai mult de răspunsul celuilalt, putem vorbi de „înțeles împărțit”, baza adevărată a comunicării, cooperării și acțiunii concertate.

Individul este conștient de conținutul și dinamica înțelesului numai în măsura în care adoptă atitudinea celuilalt vizavi de propriile gesturi. Numai odată cu apariția simbolurilor semnificative este posibilă apariția judecării și a inteligenței.

Limbajul are rolul de a fixa înțelesul simbolurilor și de a facilita comunicarea. Chiar atunci când este folosit pentru dialogul persoanei cu ea însăși, limbajul își menține caracterul social, reprezintă o modalitate de a activa în individ atitudinile, rolurile, simbolurile presupuse de activitatea socială comună: „ceea ce este specific gândirii este faptul că individul răspunde la propriul stimul în același fel în care ceilalți răspund la acesta. În acest moment, stimulul capătă semnificație. Când este vorba despre un papagal, vorbirea sa nu semnifică nimic, dar în momentul în care o persoană rostește ceva cu semnificație, rostirea este îndreptată atât către ceilalți, cât și către sine” (Mead, 1934/1967, 67). Înțelesul ia naștere în timpul acțiunii cooperante la nivelul grupului. În timp, fiecare grup își dezvoltă propriul sistem de simboluri semnificative care sunt deținute în comun de către membrii săi și în jurul cărora sunt organizate activitățile în interiorul grupului. În felul acesta, apartenența la grup nu mai poate fi definită sau interpretată drept o problemă fizică, ci drept una simbolică.

În acest context, merită subliniată și importanța pe care Mead o acordă mijloacelor de comunicare în masă: „vasta importanță a mijloacelor de comunicare apare limpede în momentul în care ne dăm seama că acestea relatează/prezintă situații prin intermediul cărora individul poate avea acces la atitudinile și experiența altor persoane. Nu poți să construiești o societate din elemente care sunt exterioare proceselor din viața individului. Trebuie să pornim de la o minimă activitate comună la care indivizii iau parte, activitate care să constituie baza participării la comunicare. Nu poți să începi să comunici cu martienii și să crezi o societate acolo unde nu există nici un fel de relații anterioare. Desigur, dacă există o comunitate pe Marte al cărei caracter s-ar asemana cu cel al comunității de care aparții, este posibil să inițiezi un tip de comunicare. Dar nu poate exista comunicare între două comunități care sunt total separate una de alta, care nu au nici un interes comun, și care nu participă la nici o acțiune concertată” (Mead, 1934/1967, 257).

Cele trei concepte fundamentale – *mind*, *self*, *society* – nu sunt, așa cum a rezultat și din descrierea anterioară foarte clar delimitate; în fapt, ele au o rădăcină comună, ceea ce Mead numește actul social. Actul social este conduita umană văzută în ansamblu, nu prin prisma părților componente. Actele încep cu un impuls, implică perceperea și atribuirea înțelesului, proiectarea individuală a acțiunii, imaginarea evoluțiilor posibile, conturarea unor rezultate diferite. Cum spune Mead, în mod fundamental, un act social are o structură logică: gestul inițial, răspunsul de adaptare la acest gest de către altcineva (fie răspunsul așteptat de la cea de-a doua persoană, fie răspunsul dat în mod real de către cea de-a doua persoană) și rezultatul actului, perceput sau imaginat de ambele părți (Mead, 1934/1967, 167).

Punct de plecare pentru noi orientări

Sociolog de formație, George Herbert Mead descoperă importanța comunicării în

procese de socializare pe care le examinează. Cum avea să remarce și Rogers, „semnificația lui George Herbert Mead pentru cercetătorii din comunicarea contemporană este aceea că interacționismul simbolic situează comunicarea în inima explicației sociologice” (1994, 171). În felul acesta, autorul american identifică pentru comunicare un rol extrem de important: ea reprezintă procesul prin intermediul căruia ființele umane schimbă înțelesuri, inițiază interpretări, convin simboluri, într-un cuvânt, se socializează. Domeniul pus în lumină de către autorul american va crește în importanță și va lua forma unei adevărate direcții de cercetare în comunicare.

Într-o lucrare de factura celei de față interesează nu numai valoarea intrinsecă a descoperirilor, a ipotezelor de cercetare, gradul de elaborare a acestora, ci și impactul pe care l-au exercitat în timp, preocupările pe care le-au stimulat, temele pe care le-au impus. Din acest punct de vedere, Mead a exercitat o înfrăurire considerabilă asupra dezvoltării de mai târziu a studiului comunicării. Din gândirea lui Mead se revendică în filiație directă Blumer, cel care lansează termenul propriu-zis de interacționism simbolic, înscriind o contribuție foarte importantă la consacrarea sa. Blumer va accentua ideile potrivit cărora, pentru a deveni un obiect pentru sine, persoana trebuie să se vadă pe sine din exterior, să se pună în postura celorlalți, să se vadă pe sine acționând din perspectiva celorlalți (Blumer, 1969/1998, pp. 12-13). Sinele se formează printr-un proces permanent de „asumare de roluri” (*role-taking*); ne vedem pe noi înșine în felul în care ceilalți ne văd sau ne definesc. Individul uman se confruntă cu o lume pe care trebuie mai întâi să o interpreteze ca să poată acționa în ea, nu cu un mediu la care reacționează imediat. Individul trebuie să construiască, să proiecteze și să își ghideze acțiunile, nu să reacționeze pur și simplu ca răspuns la factorii care acționează asupra sa; poate să realizeze o construcție sau o proiecție slabe, dar asta

nu înseamnă că nu construiește, că nu proiectează (Blumer, 1969/1998, 15).

O altă direcție de cercetare care pornește de la interacționismul simbolic este cea asociată de numele lui Manfred Kuhn (University of Iowa). Kuhn sesizează că interacționismul simbolic al lui Mead este un concept preponderent teoretic și încearcă o operaționalizare a sa; ceea ce își propune discipolul lui Mead este să dezvolte interacționismul în latura sa metodologică, lansând, în această privință, ceea ce a purtat denumirea de „testul celor 20 de afirmații” (*the 20 statements test*).

Tot din interacționismul simbolic se revendică și Erving Goffman, reprezentant de primă mărime al Școlii de la Palo Alto. Lucrarea *The Presentation of the Self in Everyday Life* (1959) se centrează în jurul unui concept – sinele – lansat de Școala de la Chicago. El va dezvolta chiar o serie de studii empirice axate pe procesul interacțiunii. Cercetare empirică fiind, studiile lui Goffman vor prilejui „o distanțare radicală” de Școala de la Chicago ca abordare, metodologie de investigație și rezultat susținut de fapte probate. Dar ca filiație de idei, el se încal-

drează în moștenirea culturală lansată de Dewey, Mead, Cooley și Park.

Ca orice autor care accentuează o perspectivă, Mead este și el absorbit de importanța interacțiunii în procesul de formare a sinelui, a judecății, de multitudinea de schimburi între individ și mediu pe care o implică dezvoltarea personalității. Contribuția autorului în acest domeniu este indiscutabilă și ea va fi reluată de către cercetătorii ulteriori.

Rămân, însă, întrebări foarte importante, care nu își află răspuns în studiile pe care le propune Mead. Individul se formează, într-adevăr, în dialog, în interacțiune cu mediul, cu ceilalți, internalizând norme, așteptări, semnale, simboluri. Dar înaintea sa există un set de norme, de simboluri – constituite deja – pe care individul nu le construiește, ci le învață. Așa cum, după el, se transmit o serie de norme și simboluri care nu mai trebuie construite de către fiecare în parte, ci, în datele lor fundamentale, sunt transmise. Masa de simboluri, de credințe, de reguli, de așteptări, transmisă istoricește, contribuie și ea la socializarea individului, creează un gen de presiune de care ființa umană trebuie să țină cont.

Bibliografie

- Blumer, Herbert. (1969/1998). *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Cooley, C.H. (1902/1964). *Human Nature and the Social Order*. New York: Schocken Books.
- Cooley, C.H. (1909/1929). *Social Organization. A Study of the Larger Mind*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Czitrom, D.J. (1982). *Media and the American Mind. From Morse to McLuhan*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of the Self in Everyday Life*. Anchor.
- Joas, H. (1997). *G. H. Mead: A Contemporary Re-examination of His Thought (Studies in Contemporary German Social Thought)*. Trad. de R. Meyer, Boston, MA: MIT Press.
- Littlejohn, S. (1983). *Theories of Human Communication* (ediția a-VII-a) Belmont, CA: Wadsworth.
- Mead, G.H. (1934/1967). *Mind, Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: Chicago University Press.
- Mead, G.H. (1965). *George Herbert Mead on Social Psychology. Selected Papers*. Chicago: University of Chicago Press.

- Meyer, T. (2001). *Pragmatism and Mediated Communications*. În D. K. Perry (ed.). *American Pragmatism and Communication Research*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Park, R.E. (1927). Human Nature and Collective Behavior. *American Journal of Sociology*, XXXII, 5. *Collective Behavior: News and Opinion. Sociology and Modern Society*. Glencoe, Ill.: The Free Press.
- Rogers, E.M. (1994). *A History of Communication Study. A Biographical Approach*. New York: The Free Press.
- Mead, G.H. (1934/1967). *Mind, Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: Chicago University Press.
- Mead, G.H. (1965). *George Herbert Mead on Social Psychology. Selected Papers*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meyer, T. (2001). *Pragmatism and Mediated Communications*. În D. K. Perry (ed.). *American Pragmatism and Communication Research*, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Park, R.E. (1927). Human Nature and Collective Behavior. *American Journal of Sociology*, XXXII, 5. *Collective Behavior: News and Opinion. Sociology and Modern Society*. Glencoe, Ill.: The Free Press.
- Rogers, E.M. (1994). *A History of Communication Study. A Biographical Approach*. New York: The Free Press.

Abstract

Many scholars contend that symbolic interactionism is the most significant contribution that the Chicago School has made to the study of communication. Such attempts at establishing hierarchies should be considered only partial. The ritual model of communication, for example, that was also the work of Chicago sociologists, has been somehow underestimated by the historical accounts of the Chicago School, in spite of its equal significance and relevance. Indeed, symbolic interactionism lays the foundation for a new communication paradigm that has guided the research efforts of many scholars up to these days, stirring their interest in expanding and enriching the original perspective. If we take the later impact on the evolution of communication study as the main criteria, symbolic interactionism is doubtless the most significant perspective for communication history.